

SOSYAL MOBİLİTE VE EĞİTİM

Doç. Dr. Altan ESERPEK

Mobilite veya hareketlilik, en genel anlamda, birey veya grupların, toplumsal değerlere göre mertebelenirilen ve birbirlerine göre saygınlıkları daha yukarıda veya daha aşağıda olarak kabul edilen konumların birinden diğerine geçme eylemidir. İdeal olarak üç çeşit mobilite vardır.¹ Birey eğer fiziki anlamda konum değiştiriyorsa coğrafi mobilite söz konusudur. Ekonomik mobilite bireyin sınıf sisteminde bir konumdan diğerine geçişini ifade etmektedir. Bireyin saygınlık ölçütlerine göre belirlenen bir sosyal konumdan diğerine geçişi ise sosyal mobilitenin varlığına işaret etmektedir.²

İster fiziki ister sosyo-ekonomik anlamda olsun bireyin hareketliliği farklılaşmamış konumlar arasında yer alıyorsa yatay mobilite söz konusudur. Örneğin bir yerleşme noktasından koşulları benzer diğer bir yerleşme noktasına geçiş yatay coğrafi mobiliteye işaret etmektedir. Veya, özellikle mesleki alanda sosyal sınıf konumu değişimsiz statü ve rol değişiyorsa yatay sosyo-ekonomik mobiliteden söz edilebilir. Öte yandan bireyin saygınlık ölçütlerine göre farklılaşmış konumlar arasındaki geçişleri dikey mobilyeyi³ temsil etmektedir. Örneğin statü ve roldeki değişme sosyal sınıf konumunda da bir değişiklik içeriyorsa dikey sosyo-ekonomik mobilite söz konusudur.

Dikey mobilite de aşağı ve yukarı doğru mobilite olarak iki alt sınıfa ayrılmaktadır.⁴ Örneğin köyden şehre göç eden bireyin yukarı doğru coğrafi hareketliliği olduğu söylenebilir Veya belirli bir kazanç düzeyine göre daha yüksek bir kazanç düzeyindeki bir statüye geçiş yukarı doğru, bunun aksi ise aşağı doğru bir ekonomik mobilitenin varlığını göstermektedir.

Analitik amaçlarla kategorileştirilen mobilite çeşitleri soyutlanmış "ideal tipi" oluşturmaktadır. Gerçek sosyal yaşamda her üç mobilite tipi birbiriyle içiçe bulunmaktadır. Diğer bir deyişle üç mobilite tipi arasında karşılıklı neden-sonuç ilişkileri vardır. Özellikle sosyal ve

ekonomik mobilitiyi birbirinden kesin sınırlarla ayırma olanağı bulunmamaktadır. Coğrafi mobilite ve sosyo-ekonomik mobilite arasında da karşılıklı etkileşim olduğu inkar edilemeyecek bir gerçektir. Bununla beraber coğrafi mobilite öncelikle demografyanın sorunu olduğundan⁵ tamamen dışta tutulmuş ve bu çalışmada özellikle eğitimle ilişkileri açısından yalnız yukarı doğru sosyo-ekonomik mobilite üzerinde durulmuştur.

Sosyal sınıf sisteminde konum değişikliği olarak tanımlanan sosyal ve ekonomik mobilitiyel eğitim arasındaki etkileşimin analizine geçmeden önce, konuya açıklık kazandırmak amacıyla sosyal tabakalaşmaya kısaca değinmekte yarar vardır. Ancak bu makalenin konusu doğrudan doğruya tabakalaşma olmadığı için ayrıntılara girilmeyecektir. Sosyal tabakalaşma bir sosyal sistemi oluşturan insanların konumlarının farklılaşması ve önemli bazı sosyal ölçütlere göre birbirlerini daha aşağıda veya daha yukarıda olarak değerlendirmeleridir.⁶ O halde tabakalaşma bir anlamda mertebelenmedir. Farklılaşmayı belirleyen ölçütler toplumdan topluma ve zaman içinde değişmekle beraber en ilkel kabul edilen toplumlarda bile bir oranda farklılaşma bulunduğu saptanmıştır. O halde farklılaşma toplumların evrensel bir özelliğidir. Toplumda kabul edilen ortak ölçütlere göre farklılaşan fakat aynı zamanda birbirini tamamlayan ve birbirine göre mertebelendirilen kategorilere tabaka ve ilişkin sürece de tabakalaşma denilmektedir. Sosyolojide tabakalaşma, ekonomistlerin "kıt kaynaklar" dedikleri maddi ve manevi bütün değerlere ulaşmayı yöneten araç anlamına gelmektedir.

Weber iki tip tabakalaşma sisteminden söz etmektedir:

1. Sınıf
2. Statü grupları.⁷

Weber'e göre bireyin sınıfı onun ekonomik sistemdeki konumunun en belirsiz şekilde ifade edilmiş biçimidir. Sınıf toplumlarının açık toplumlar olarak kabul edilmesi, diğer bir deyişle sınıflararası geçişlerin daha kolay oluşu kadar, her toplumun sınıfı belirleyen kendine özgü ölçütlerinin bulunması ve bu ölçütlerin zaman zaman birbirinin kapsamına girmesi de sınıf kavramının tanımlanmasını güçleştirmektedir.⁸

Sosyal bilimciler arasında da sınıfı belirleyen ölçütler üzerinde bir görüş birliğine varıldığı söylenemez. Çoğunlukla araştırmacılar "sınıf" kavramına kullandıkları içerikte açıklık kazandırmak zorunluluğunu duyarak, bu kavramı kendi analitik amaçlarına göre tanımlamak eğilimini göstermektedir. Örneğin Weber sınıfların üretime ilişkilerine

göre tabakalanabileceğini ileri sürmektedir.⁹ Fakat bugün genellikle sınıfı tayin eden tek ölçüt yerine sınıfın çeşitli yönlerini oluşturan bir çok ölçütün varlığı kabul edilmektedir. Bunlardan en çok kullanılanlar yaşanan çevre, eğitim düzeyi, meslek ve varlık derecesidir. Çoğunlukla tek ölçüt kullanma eğiliminde olanlar, mesleği esas almakta ve kişinin mesleğini saptamak suretiyle onun yaşadığı çevre, varlık ve eğitim düzeyi hakkında bir tahmin yapabileceğimizi iddia etmektedirler.¹⁰

Diğer bir tabakalaşma sistemi olan statü grupları Weber'e göre özel bir yaşam biçimiyle temsil edilen tüketim ilkelerine göre tabakalandırılmaktadır. Weber sosyal statüyü belirleyen dört ölçütün bulunduğunu söylemektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir;

1. Yaşam biçimi
2. Eğitim, tutumlar ve davranışlar
3. Sosyal köken
4. Mesleki saygınlık¹¹

Statü grubunun belirlenmesinde saygınlık (prestige) çok önemli olup, statü toplumlarında saygınlığın eşit olmayan bir biçimde dağılımı söz konusudur. Statü gruplarının egemen olduğu toplumlarda insanlar saygınlık ölçütüne göre üst veya alt olarak farklılaştırılmakta ve ayrıca statü grupları üyelerinin, kendi gruplarına özgü kültürel özellikleri taşımaları beklenmektedir. Saygınlık anlamında statü daha çok subjektif faktörlere göre belirlenmektedir.

Statü toplumları kapalı toplumlar olarak tanımlanmaktadır; diğer bir deyişle, böyle toplumlarda gruplar arasında geçişler teşvik edilmemektedir. Her grup, özellikle üst statü grupları, alt gruplardan yeni üyelerin gruba katılmasını önleyici tedbirler geliştirerek dışa kapalılığı koruma eğilimindedirler. Tek ölçüt kullanıldığında, yani sınıf yalnızca üretim biçimine ve statü grubu da yalnızca tüketim biçimine göre belirlendiğinde, bu iki tabakalaşma sistemini ayırmak kolaylaşmaktadır. Bununla beraber her birini belirlemede çok ölçüt kullanıldığı zaman sınıf sistemi ile statü gruplarını birbirinden kesin sınırlarla ayırmak güçleşmektedir.¹²

Ancak toplumdaki hızlı teknik ve ekonomik geçiş dönemlerinde özellikle sınıf durumu önemli ölçüde belirginleşmektedir. Yani tabakaların farklılaşmasında ve kişinin toplumdaki konumunun belirlenmesinde gelir durumu öncelik kazanmaktadır. Zamanla ekonomik ölçüte göre tabakalaşmanın yavaşlaması statü yapısının gelişmesine ve sosyal

saygınlığın öneminin yeniden canlanmasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle nisbeten istikrarlılık gösteren toplumlarda sınıf sistemi ve statü grupları kesişmekte ve kişinin ekonomik, politik ve sosyal statüsü birleşmektedir.

Dinamik toplumlarda sınıf ile statü grupları arasındaki ayrılığın belirginleştiğine yukarıda işaret edilmişti. İki tabakalaşa sistemi arasındaki ayrılık, bireyin sınıf sistemi içinde konumunu kısa sürede yükseltme olanaklarına rağmen üst statü grubuna girişinin aynı çabuklukta gerçekleşmemesinin sonucu olmaktadır. Yani birey ekonomik konumunun katılma hakkını verdiği sosyal gruplara kabul edilmeyebilir. Toplumsal konumun belirlenmesinde kalıtım ile ilgili değer ve ayrıcalıkların önemle vurgulanması, ekonomik aşamayı sonradan yapmış olanların yüksek statüde bulduklarını iddia eden grup tarafından kabul edilmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.¹³

Ekonomik patlama ve radikal politik yapı değişimleri dönemlerinde değerler sistemindeki belirsizlikler artmakta ve toplumsal gereksinimler yeni fırsatlardan yararlananların özellikle ekonomik sistemde yukarı doğru hareketlilik kazanmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin II. Dünya Savaşının yarattığı kriz, Türk toplumunda belirli ölçüde yukarı doğru ekonomik mobilitiyi teşvik etmiştir. Kısa sürede meşru ya da gayri meşru yollardan varlık düzeylerini yükselten kişiler üst statü gruplarının tüketim biçimlerini taklit etmekle beraber, bu grupların davranış biçimlerini, dünya görüşünü ve görgü kurallarını, kısaca kültürünü, taklit etmede aynı beceriyi gösteremediklerinden alay konusu olmuşlardır. Toplumun bu gruba karşı tepkisi karikatüristlerin yarattığı "taşralı hacıağa" tipinde yansımaktadır.

Kriz dönemlerinde toplumun hareketliliği yalnız yukarı doğru değil aynı zamanda aşağı doğru mobilitiyeye de yol açmaktadır. Ekonomik yapıdaki önemli değişmelerin bir çok ülkede aşağı doğru mobilitiyeyi etkilediği görülmektedir.¹⁴ Öte yandan radikal değişme dönemlerinde toplumun değerler sisteminde meydana gelen değer kargaşası sonunda bazı meslekler saygınlık kazanırken diğerleri saygınlığı kaybedebilmektedir. Böylece Bendix'in de saptadığı gibi kişi mesleğini değiştirmeden de toplumun gözünde hareketlilik kazanmış olabilmektedir.¹⁵

Hızlı geçiş dönemlerinde bir tabakalaşma krizinden söz edilebilir. Sosyal tabakayı belirleyen mevcut saygınlık ölçütleriyle yeni gelişen saygınlık ölçütleri arasındaki karşıtlık bu dönemlerde belirginleşmektedir. Ekonomik bakımdan hareketlilik kazanan birey üst tabaka

üyelerinin kendisini reddetmesi sonucu sosyal hareketliliğe aynı oranda ulaşamayabilir. Böylece saygınlık ölçütleri arasındaki karşıtlık, kişinin tabakalaşma sistemi içindeki gerçek konumunu saptamayı güçleştirir.¹⁶

O halde kısa zamanda kazanılan servet veya kişinin sınıf durumunu yükseltmesi, onun toplumda kısa vadede statüsünü yükseltebilmesi için yeterli olmamaktadır. Kişi işini veya varlık derecesini değiştirmek suretiyle ekonomik sınıfını değiştirebilir fakat statü konumunu yükseltmek için üst statü grubunun üyeleriyle yakın ilişki geliştirmesi gerekmektedir.¹⁷ Daha önce de değinildiği gibi kişinin bir statü grubuna sosyal olarak kabul edilmesi güç olabilir. Yüksek derecede statü bilincine sahip gruplar yeni zengini “nouveau riche”, girmeyi arzu ettiği statü grubunun talep ettiği davranışları benimseyemediği ve gerekli kültürel özelliklerden yoksun olduğu için, gruba kabul etmeme eğilimindedirler. Molyer “Kibarlık Budalası” adlı eserinde yarattığı tip ile, üst statü gruplarının davranış kurallarını özel öğretmenler denetiminde öğrenme çabası içinde olan böylesi bir yeni zengini hicvetmektedir.

Bununla beraber ekonomik olanaklar uzun vadede sosyal mobilitiyi sağlamada önemli rol oynamaktadır. Varlık düzeyini yükselten kişi, çocuklarının “kişide veya kişi yoluyla grupta davranış değiştirmeye dönük, bilinçli olarak kontrol edilen süreç” diye tanımlanan¹⁸ formel eğitimden yararlanabilmeleri için maddi olanaklarını harekete geçirmekte ve böylece bir kuşaklık bir gecikmeyle üst statü gruplarına geçiş mümkün olmaktadır.

Toplumun başlıca kurumları, egemen sosyal tabakaların çıkarlarını yansıtmaktadır. Sosyal kurumlardan biri olan eğitim de özellikle demokratlaşmamış toplumlarda elit kültürünün kazandırılmasında bir araç niteliğindedir. Böylesi toplumlarda eğitim kaynakları ondan yararlanabilenlerin çıkarlarına dönük olarak yoğunlaştırılmaktadır. Diğer bir deyişle eğitimin amacı, üst statü gruplarının zevkleri ve davranış normlarını yeni kuşaklara aşlamak suretiyle sınıf içi bağlılığın korunmasını sağlamaktır.¹⁹ Belirtilen nedenlerle ekonomik hareketlilik kazandııkları halde üst statü gruplarına kabul edilmeyen yeni zenginler ise bu grup kültürünün egemen olduğu okullara çocuklarını göndermek suretiyle onların sosyal bakımdan da yukarı doğru hareketlilik kazanmasını güvence altına almaktadırlar.

Çoğunlukla üst statü gruplarının egemenliğinde olan eğitim kuruluşlarında, hareketli (mobil) olan bireylerin katılmayı amaçladıkları

statü grubunun üyeleriyle yakın ilişkiler geliştirdikleri saptanmıştır.²⁰ Böylece elit kültürünü yalnızca formel olarak öğrenmekle kalmayıp aynı zamanda bu kültürün öğelerini enformel bir şekilde benimsemesi ve davranış normlarına uyum sağlaması, bireyin üst statü gruplarınca benimsenmesini ve dolayısıyla bu gruplara üye olmasını kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan günümüzün demokratlaşmış toplumlarında bile varlıklarını devam ettiren özel okullar, yeni zengin için üst gruplara tırmanmada bir araç olarak görülmektedir. Bu okullar daha çok toplumdaki üst statü gruplarına özgü kültürel özellikleri ve davranış biçimlerini kazandırmada önemli rol oynadığından, aile açısından özel okulların eğitim programının içeriği ve bu okullarda ne öğretildiği pek önemli değildir. Onlar için önemli olan çocuklarını, üst statü grubuna geçişi sağlayan bu okullara göndermenin gerekliliğidir. Söz konusu okullar kendine güveni ve üst statü grupları tarafından doğru görülen davranışı disiplin yoluyla aşılamaaktadırlar. Doğal olarak özellikle yeni zenginler böyle okulları desteklemekte ve çocuklarını bu okullara göndermenin doğru bir hareket olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü çocuklarının bu kuruluşlarda üst statü grubunun üyeleriyle yakın ilişkiler geliştirmesi olasılığı artmaktadır. Üst statü gruplarıyla ilişki ise sosyal saygınlık kazandırmaktadır.²¹

Böylece sınıf konumundaki değişiklik gecikmeyle de olsa statü konumunda da değişikliğe yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik mobilite sosyal mobilitenin ön koşulu olan eğitim fırsatlarından yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.

Her ne kadar ekonomik mobilite eğitim olanaklarından yararlanmanın, dolayısıyla sosyal mobilitenin ön koşulu gibi görünüyorsa da bu, radikal değişme dönemlerinde sınıf ve statü durumları arasındaki farklılığın belirginleşmesinin yarattığı geçici bir durum olarak kabul edilebilir. Nisbeten istikrarlı toplumlarda sınıf ve statü durumlarının birleştiğine daha önce değinilmişti. Böylesi toplumların endüstri sürecine girmeleriyle eğitimin yalnızca sosyal mobilitayı değil fakat aynı zamanda ekonomik mobilitayı sağlamadaki etkinliği de artmaktadır.

Eğitim ve endüstrileşme arasındaki ilişki kolayca anlaşılabilir. Bu ilişki iki yönlüdür. Endüstrileşme temel olarak, iş bölümünde artış anlamını taşımaktadır. Böylece endüstrileşme teknik ve sosyal becerilerde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Endüstrileşmenin gereksinimleri daha önce mevcut olmayan yeni iş alanlarının açılmasına ve yeni mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu mesleklerin öğrenilmesi

ise uzun bir eğitim süresini gerektirmektedir. Toplum teknolojiye kaydıkça ve endüstrileşme süreci hızlandıkça toplumda eğitim düzeyinin yükseltilmesine karşı talepler de artmaktadır. Sonuç olarak endüstriyel bir toplumda formel eğitim toplumun çok önemli bir bütünleyicisi haline gelmektedir.²²

Endüstrileşme sürecindeki uzmanlaşmaya paralel olarak istihdam edilecek insangücüne duyulan gereksinme de artmaktadır. Toplumun üst tabakalarındaki insangücü kaynakları yeni çalışma taleplerini karşılamakta yetersiz kaldığından toplumun potansiyel insangücü kaynaklarının harekete geçirilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bunun sonucu olarak daha önce belirli sosyal tabakaların egemenliği altında bulunan eğitim, endüstrileşmenin taleplerini karşılamak amacıyla geniş halk kitlelerine açılmaya zorlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekonomik gereksinmeler eğitimin demokratlaşmasında önemli bir etken olarak görünmektedir.²³

Toplumda daha önce mevcut olmadığı için eski tabakalaşma ölçütlerine göre belirlenmeyen ve böylece yeni ekonomik sistemdeki fonksiyonlarına göre değerlendirilen ve saygınlık bakımından mertebelendirilen çok sayıda meslek, alt tabaka üyelerinin istihdamına açık duruma gelmektedir. Böylece teknolojik zorlamaların toplumda fırsat eşitliği sağlama yönündeki çabaları arttırmasıyla yeni eğitim fırsatlarından yararlanan alt tabaka üyelerinin toplumdaki ekonomik ve sosyal konumlarını yükseltmeleri kolaylaşmaktadır.

Buna karşılık eğitimin demokratlaşması toplum yapısına da yansımaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği toplumsal eşitliği pekiştirmekte ve bireyin toplumdaki sosyo-ekonomik konumu, aile durumuna göre değil fakat kendi beceri ve yeteneklerine göre belirlenmektedir. Diğer bir deyişle toplumda *verilmiş statü* yerine *kazanılmış statü* egemen olmaktadır. Formel eğitim bireyin, ailesinin sosyo-ekonomik konumundan bağımsız olarak, kendi yetenekleriyle toplumda üst düzeyde bir konuma ulaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Endüstrileşme yalnızca eğitimin demokratlaşmasını değil fakat aynı zamanda eğitim reformlarının yapılmasını ve eğitim programlarının değiştirilmesini de zorlamaktadır. Eğitim bir bakıma ekonominin gerektirdiği becerileri kazandırma sürecidir. Endüstrileşme öncesi toplumlardaki eğitim programları daha çok yönetici kadroları yetiştirmeye dönük olarak hazırlanmaktaydı. Böylece klasiklere ve beşeri ilimlere ağırlık verilmekteydi. Bu bilgiler endüstrileşen bir toplumun gereksinmelerini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla eğitim

programlarının endüstrileşmenin gerektirdiği teknik becerileri kazandırma amacına dönük olarak hazırlanması zorunluluğu doğmaktadır.²⁴ Bununla beraber mevcut eğitim sisteminden yararlananlar çıkarlarını tehdit eder görünen bu tür program değişikliklerine karşı direnç göstermektedirler. Bunun sonucu olarak mevcut eğitim kuruluşları “statü qua”larını korumakla beraber, makinalaşmanın gerektirdiği teknik yeterliliği kazandıracak becerileri öğretim programlarında ön plana alan yeni eğitim kuruluşları da giderek artmaktadır.

Programlarında fen bilimleri ve teknik becerilere öncelik veren eğitim kuruluşlarının yaygınlaşması toplumdaki sosyo-ekonomik mobilitiyi daha da arttırmaktadır. Eğitim kuruluşlarında öğrenimin temeli olan formel dil, üst tabakanın egemen konuşma modelidir. Alt tabakaların kullandığı dil daha basit olduğundan, alt tabakadan gelen çocuklar özel tepkilerini, duygularını ve kavram ilişkileri arasındaki ayrıntılı farklılıkları ifade etmede güçlük çekmektedirler. Öğretmenlerin de çoğunun, ya orta tabaka kökenli olmaları ya da sonradan bu tabakaya yönelmeleri, alt tabakadan gelen öğrencilerle iletişim sağlanmalarını güçleştirmektedir. Sonuç olarak alt tabakadan gelen çocuğun yetenekleri ne olursa olsun dilde karşılaştığı güçlükler onun başarı şansını azaltmaktadır. Bu durum eğitimde demokratlaşmanın tam olarak gerçekleşmesini önleyici niteliktedir. Öte yandan eğitim programlarındaki reformlar ve teknik beceri gerektiren konulara ağırlık verilmesi bu konularda yetenekli olan alt tabaka çocuklarının başarı şansını arttırmakta, dolayısıyla toplumdaki sosyo-ekonomik mobilitiyi hızlandırmaktadır.

O halde hızlı endüstrileşme süreci, hem insangücü potansiyelinin harekete geçirilmesi amacıyla hem de yeni gereksinimleri karşılamak için, teknik becerilerin vurgulanması yoluyla eğitimde demokratlaşmayı ve eğitim reformlarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Eğitimdeki demokratlaşma ise tabakalararası geçişleri kolaylaştırmakta, özellikle de alt tabaka üyelerinin yukarı doğru sosyo-ekonomik hareketlilik kazanmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın başlangıcından beri endüstrileşme bir ön koşul olarak kabul edilmiş ve eğitim sistemindeki değişmelerin nedeni olarak gösterilmiştir. Bununla beraber endüstrileşme ve eğitim arasında karşılıklı neden-sonuç ilişkileri bulunduğu gerçeği unutulmamalıdır. Eğitim sistemindeki gelişmeler ve eğitimin demokratlaşması üstün nitelikli insan gücü sayısını arttırmaktadır. Toplumdaki gelişmeleri belirleyen, eğitim düzeyinin derecesidir.²⁵ Diğer bir deyişle formel eğitimin

süresi ne kadar uzun ve bu süreçten yararlananların sayısı ne kadar çoksa endüstrileşme süreci de o derecede hız kazanmaktadır. Eğitim endüstrileşmenin hızlanması ve bunun sonucu kabul edilen sosyo-ekonomik değişmelerin gerçekleşmesinde olduğu kadar, bu değişmelerin doğal bir sonucu olan sosyo-ekonomik mobilitenin de artmasında en etkin bir araçtır. Sonuç olarak bu konudaki ayrıntılı çalışmaların verilerine dayanarak²⁶ eğitim yoluyla sosyo-ekonomik mobilitenin gerçekleşmesinin özellikle günümüz dinamik toplumlarının evrensel özelliği olduğu söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR VE AÇIKLAMALAR

1. *A. Dictionary of the Social Sciences* ed. by J. Gould and W. L. Kolb, Tavistock Publications, London, 1964.
2. Svalastoga, K. *Social Differentiation* (bak s: 105) David McKay Company, Inc., New York, 1965.
3. Svalastoga, K. A. G. E. (Bak s: 105)
4. Sibley, E. Some demographic clues to stratification; Annotated references' (bak s: 644) *Sociological Analysis* ed. by L. Wilson and W. L. Kolb, Harcourt Brace and Company, New York, 1958
Lipset and Zetterberg 'A theory of social mobility' (bak s: 432) *Sociological Theory* ed. by L. A. Coser and B. Rosenberg, The Macmillan Company Collier-Macmillan Limited, London, 1969.
Perrucci, R. 'The structural context of mobility' (bak s: 212) *Modern Sociology: Introductory Readings* ed. by P. Worsley, Cox and Wyman Ltd., London, 1970
5. *A Dictionary of the Social Sciences* A. G. E. (bak s: 434)
6. Lipset and Zetterberg A. G. E. (bak s: 427)
Bierstedt, R. *The Social Order* (bak s: 403-404) McGraw-Hill Book Company Inc., London, 1957.
A Dictionary of the Social Sciences A. G. E. (bak s: 696)
7. Weber, M. 'Class and status' (bak s: 393) *Sociological Theory* ed. by L. A. Coser and B. Rosenberg, The Macmillan Company Collier-Macmillan Limited, London, 1969
Weber, M. 'Class and Market Situation' (bak s: 393-397) *Modern Sociology; Introductory Readings* ed. by P. Worsley Cox and Wyman Ltd., London, 1970

Worsley, P. *Introducing Sociology* (bak s: 313) Cox and Wyman Ltd., London, 1970.

8. Bendix her toplumun sosyal, ekonomik, eğitim, etnik v. b. farklı bir çok mertebelenendirme ölçütlerinin bir toplamı olduğunu ve bunlardan her birinin kendi statü yapısı bulunduğunu söylemektedir. Bu ölçütler arasında zıtlıklar olabilir. Örneğin Bendix'e göre yüksek mesleki statü ile aşağı etnik statü veya yüksek sosyal statü (kişinin kimlerle ilişki kurduğu temeline dayanan) ile aşağı gelir durumu bir arada bulunabilir. Bu durum ise kişinin toplumdaki sosyo-ekonomik statüsünü kesin olarak belirlemeyi güçleştirir. (bak S. M. Lipset and R. Bendix *Social Mobility in Industrial Society* s. 64 University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967)
9. Weber sınıfın bir komünite oluşturmadığını, gerçekte bu kelimenin aynı sınıf durumunda bulunan insan grubu anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Ona göre üretim araçlarına sahip olma veya olmama sınıf durumunu belirlemektedir. Tabii üretim araçlarının kullanışlı biçimi-gelir getiren mülk veya pazarda sunulan hizmetler-sınıf içindeki alt kategorilerin farklılaşmasıyla sonuçlanmaktadır (bak M. Weber 'Class and Market situation' A. G. E. s: 393-394)
10. Worsley bir çok araştırmacının ve yöneticinin ekonomik olduğu için tek ölçüt kullanma eğilimini gösterdiğini söylemektedir. Diğer sınıfsal özelliklerin meslekle yakından ilişkin olması nedeniyle bunların ayrı ayrı ele alınmasına da gerek duyulmamaktadır. (bak. P. Worsley A. G. E. s: 392)
11. Weber M. 'Class and Market situation' A. G. E. (bak s: 396) Svalastoga, K. A. G. E. (bak s: 9)
12. Worsley gerçekte sınıf ve statü grupları arasında tam bir keşişme durumunun da bulunmadığına işaret etmektedir. Çünkü ona göre insanlar yaşamlarının farklı alanlarında farklı modeller takip etmektedirler. Örneğin saygınlıkları birbirine göre alt-üst olarak mertebelenendirilen çeşitli meslek sahipleri işçi sendikalarında birleşebilmektedir. Böylece orta sınıf kökenli veya yukarı doğru hareketli bir mühendis, idealleri bakımından sendikalara katılmakta ve işçilerle sosyal ilişkiler geliştirebilmektedir. Yani aynı kişinin sınıf durumu ile sosyal ilişkilerin belirlediği statü grubu farklılaşmakta-

dır. Özellikle din ve etnik gruplar da geliştirilen sosyal ilişkileri büyük ölçüde etkilediğinden bireyin toplumdaki sosyal statüsünü belirleyen sosyal ilişkiler, idealler ve yaşama biçimi mutlak olarak onun ekonomik statüsü ve mesleki saygınlığı ile keşşimeyebilmektedir. (bak P. Worsley A. G. E. s: 312-315)

Öte yandan endüstrileşen toplumlarda bazı mesleklerin saygınlık derecelerinin daha az olmasına rağmen, saygınlık derecesi daha yüksek olan meslekler düzeyinde gelir getirdiği görülmektedir. Gelir düzeyindeki yükseliş ise statü gruplarını belirlemede ölçüt olarak kullanılan tüketim biçimlerini etkileyici niteliktedir. Yani mesleki saygınlık ile tüketim biçimi arasında bir farklılık doğmaktadır (bak Lipset and Zetterberg A. G. E. s: 429)

Weber, M. A. G. E. (bak s: 393-397)

13. Lipset, S. M., and Bendix, R. A. G. E. (bak s: 42)

Worsley, P. A. G. E. (bak s: 310)

14. Örneğin 1890'dan 1930'a kadar çeşitli fabrikalarda çalışan işçilerin sosyal kökenlerini saptamak amacıyla yapılan araştırmalar, Alman işçi sınıfının çoğunun babalarının serbest meslek sahibi olduklarını göstermektedir. Bazı fabrikalarda bu grup, işçilerin % 50'sini oluşturmaktadır. Bu aşağı doğru hareketlilik fabrikaların el işçiliğinin yerini almasıyla Alman ekonomisinde ortaya çıkan değişikliklerin bir sonucudur. (bak. S. M. Lipset and R. Bendix A. G. E. s: 36)

15. Örneğin 1920'lerden beri Amerika Birleşik Devletlerinde devlet dairelerindeki konumların önemleri artmamıştır. Veya pilotluk gibi yeni mesleklerin ortaya çıkması gemi kaptanlığı gibi mesleklerin önemini azaltmıştır. Veya II. Dünya Savaşı sırasında atom araştırma programlarının yoğunluğu matematikçilerin ve fizikçilerin toplumdaki saygınlığının artmasıyla sonuçlanmıştır (Bak S. M. Lipset and R. Bendix A. G. E. s: 59)

16. Örneğin Kocaeli ilinin hızlı endüstrileşme sürecine girmesiyle arazi fiyatları yükselmiştir. Bu durum Ankara- İstanbul karayolu üzerinde bulunan Tavşancıl köyündeki tabakalaşma sistemini etkilemiştir. Çünkü karayolunun her iki yanında bağları bulunan köylüler artan talep karşısında bunları yüksek fiyatlarla satıp birdenbire zengin olmuşlardır. Fakat köydeki 'asalet' anlayışı veya sosyal saygınlığı belirleyen ölçütler ile ani ekonomik sıçrayışlar arasındaki karşıtlık nedeniyle, ekonomik düzeylerini yükselten bu köylüler köyde aynı derecede sosyal saygınlık kazanamamak-

tadır. Diğer köylüler de bu yeni zenginlere karşı tutum ve davranışlarını ne şekilde yönlendirmeleri gerektiğine karar vermede güçlük çekmektedir.

17. Lipset and Zetterberg A. G. E. (bak s: 430)
18. Brown, F. J. *Educational Sociology* (bak s: 199) Greenwood Press, Publishers, New York, 1969.
19. Turner, R. H. 'Modes of social ascent through education' (bak s: 187) *Modern Sociology; Introductory readings* Ed. by P. Worsley Cox and Wyman Ltd, London, 1970

Örneğin dil bireyin üyesi olduğu statü grubunu belirleyen belirgin bir kültürel özelliktir. Üst statü grupları gramer kurallarına uygun ve geniş vokabüleri olan formel bir dil kullandığı halde alt statü gruplarının sözcük dağarcıkları sınırlıdır ve kendilerini ifade etmek için çoğunlukla tamamlanmamış cümleler kullanmaktadır. Okulda ise çocuğun bilgilerini formel bir şekilde ve ayrıntıları vurgulayarak ifade etmesi beklenmektedir. O halde formel eğitim sistemi üst statü gruplarının kültürünün yaygınlaşmasında bir araç niteliğini taşımaktadır. (bak P. Worsley A. G. E. s: 182)
20. Banks, O. *The Sociology of Education* (bak s: 97-99, ve 194-195) Fletcher and Son Ltd, Norwich, 1968
21. Ottoway, A. K. C. *Education and Society* (bak s: 66) Routledge and Kegan Paul, London, 1966.
22. Lipset, S. M. and Bendix, R. A. G. E. (bak s: 189) Worsley, P. A. G. E. (bak s: 182-183)
23. Aytaç endüstrileşmesiz demokratlaşma ve demokratlaşmasız bir endüstrileşme olamayacağını söylemekte ve endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan uzmanlaşma gereksinmelerinin öğretimin bütün kademesinde yalnızca yatay esasta bir farklılaşmayı değil, fakat aynı zamanda dikey esasta, yani daha yüksek seviyedeki bir kalifiyeleşmeyi de zorunlu kıldığını ileri sürmektedir (bak K. Aytaç *İngiltere, İsveç, Fransa ve Federal Almanya'da Okul Reformları ve Okul Kuruluşu Sistemlerinde Demokratlaşma Temayülleri* s: 21-22) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970
24. Ottoway, A. K. C. A. G. E. (bak s: 56-57, 65-77) Aytaç, K. A. G. E. (bak s: 55-112)

25. Aytacı toplumun ekonomik, kültürel ve politik gücü arttıkça okul kuruluşlarından etkilenme derecesinin de o oranda arttığını ifade etmektedir. Ona göre üretimin arttırılmasına, yetişmiş insan gücü olmaksızın erişilmez. Bu nedenle de üretimin teknolojik yürütümü, daha yüksek seviyede ve daha çok sayıda yetişmiş insan gücüne ihtiyaç göstermektedir. (K. Aytacı A. G. E. s: 21-22)
26. Lipset, S. M., and Bendix, R. A. G. E. (bak s: 91-93, 99)
Sibley, E. A. G. E. (bak s: 645)